

Kölcsei Kölcsey Ferenc szatmárcsekei éve

A négy Kölcsey testvér - Ferenc, Ádám, Sámuel és Péter - 1815 január elsején ült le egy asztalhoz az álmosdi családi birtokon, hogy örökségüket elosszák. Ekkor döntötték el, hogy Ferenc és Ádám veszi át elhalt nagybátyjuk Szatmár megyei uradalmát, s így az ezzel kapcsolatos peres ügyek a költőt évekre Csekéhez kötötték.¹ Kölcsey Ferenc 25 évesen, 1815 tavaszán költözött a Tisza-parti faluba, ahol öccsével közös kúriában laktak egy háromholdas telken, a falu alvégén. Ádámmal abban állapodtak meg, hogy míg ő irodalommal foglalatoskodik, addig testvére vezeti a gazdaságot. A birtok épületei egytől egyig lepusztult állapotban voltak, az utcával párhuzamosan fekvő, öt ablakos kúria felújítását hamarosan megkezdték.² A csekei felvégen éltek Ferenc unokatestvérei, Kölcsey Gábor, János és Mihály, akik Ferencet zárkózott embernek, afféle fellegekben járó poétának tartották, aki nem ért a világi dolgokhoz, hiszen a politikában nemes ember létére a haladópartiak vezére.

Kölcsey barátjának, Kállay Ferencnek írt levelében így mutatta be a vidéket: *„A körny, amelyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad és felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők körítnek, másfelől nyílás esik, s láthatárainkat a máramarosi hóbérczek határozzák.”*³

1823 decemberéig éltek kettesben, amikor Ádám feleségül vette a csengeri születésű, hiripi Szuhányi Jozefát (1798-1854). Josephine testvérénél, Kende Lajosné kúriájában lakott Csekében, onnan került várandósan a Kölcsey házhoz. 1824. január 11-én keresztelték első fiukat, Vintzét, akit 4 hónapos korában, május 27-én temettek énekszóval. Következő év március 30-án megszületett Kálmán, de nem élvezhették sokáig a családi élet boldogságát, mert két évvel később, 1827. július 2-án *„forró betegségben“* elvesztették apját, Ádámot. Ferenc magára maradt testvére özvegyével és unokaöccsével. A szeretet és a felelősségjegyében viselte gondjukat, minként végrendeletében is írja: *„Maradékomban nem lévén, valamint néhai Ádám öcsémmel, valahányszor otthon valék, közös fedél alatt laktam, úgy özvegyétől s Árvájától, kit halála óta saját gyermekem gyanánt tekintek, sem különöztem meg.”*⁴

Kölcsey debreceni gimnáziumi éve alatt szabadidejében is a könyvtárban olvasott, így hamar megtanult latinul, görögül, franciául és németül, s korának egyik legműveltebb alakja lett. Csekei otthonába 1200 kötetből álló könyvtárat válogatott össze, benne Cicero, Horatius, Herder, Gellius, Goethe, Voltaire, Dayka Gábor, Eötvös József, Czuczor Gergely,

¹ Molnár József: Kölcsey Ferenc udvarháza Csekében. Szabolcs-Szatmári Szemle 1980/4. 81.

² Kölcsey Ferenc ismeretlen végrendelete. Pozsony, 1834. május 25. Kézirat 40.

³ Kölcsey Ferenc levele Kállay Ferencnek 1815. október 7-én Kölcsey Ferenc összes művei III. Szerk.: Szauder Józsefné és Szauder József, Bp. 1960. 207.

⁴ Kölcsey Ferenc ismeretlen végrendelete 8.

Kisfaludy Sándor munkáival, valamint több száz rangos hellén, római, angol, francia, német és magyar irodalmi alkotással, lexikonokkal és folyóiratokkal.⁵

1853 nyarán Vahot Imre⁶ járt Csekében Varsányi Jánossal⁷, aki lerajzolta a Kölcsey kúriát és könyvtárszobáját. Vahot elérékenyülve lépett be Kölcsey Ferenc dolgozó szobájába, mely már 15 éve érintetlenül állt, a grafikus az ott látottakról így számolt be: *„Meghatottan álltam a kisdud szoba közepén, hol minden tárgy, még a legkisebb porszem is Kölcsey önfeláldozó működése, - s ennek rend kívül hatására emlékeztet. A fellángoló képzelet erőt vett a hideg ész világán !... És látnom kellett a nagy fehér íróasztal mellett egy hófehér tisztaságú halvány, kopasz embert, ki éji lámpájánál nagy gondolatai és fárasztó munkája terhétől meggyörnyedve ül, s önzés, dicsvágy nélkül áldozik a hazáért, midőn annak sok gyermeke ugyanez időben zajos tombolás közt csupán bálványainak tömjénez... Másnap reggel Varsányi egész pietással rajzoló le Kölcsey dolgozó szobáját az udvarra eső ablaktól. Egyszerű e szoba, de csinos és rendes, mint a nagy férfiúnak egész élete, minden külfény és keresett pompa nélkül. A szoba egyik oldalát egészen a nyílt könyvtár foglalja el, mely nagyobb részint válogatott remekművekből áll, melynek minden darabjáról egykori tulajdonosának búvárkodó lelke sugárzik elő. Más, talán hiúbb vagy gazdagabb író üveges és fényezett szekrénybe zárandó a kedves, drága kincseket. - A szoba közepén áll fenyőfából készült fehérre festett íróasztala, mely hihetőleg azért nyert oly nagy alakot, hogy egyszersmind sok könyv is férhessen reá. A szék, melyen íróasztalánál ült, a pamlag, melyen olykor fáradalmait kipihené vagy elmélyedve gondolkozott kemény, mint a legtöbb magyar író sorsa szokott lenni. - Az asztallal szemközt álló szekrény és a zugban levő vaskályhácska sem ragyog a fénytől. Az ablakon nehéz kelméjű függönyök helyett vékony foszlány lebeg, s a viaszolatlan padlót drága szőnyegek nem borítják.“⁸*

Néhai Kölcsey Ferenc írásos hagyatékát ketté osztották, a könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeumhoz került 1867. január 17-én, míg a kéziratokat a Magyar Tudományos Akadémia kapta meg.⁹ A könyvtári átvételi jegyzékben 1158 tétel szerepel, de Szabó G. Zoltán kutatásai szerint jó néhány könyv tűnt el Ferenc halála után, melyekről korábban Ferenc levelezéseiben említést tett.¹⁰ Ezeket nagy valószínűséggel Szuhányi Josephine ajándékozta oda Kölcsey egykori patvaristájának, a tanító Obernyik Károlynak.¹¹

Cseke Pesttől távol esett, ezért Kölcsey aggódott, hogy nem tud részt venni a magyarországi szellemi életben. A szatmári nép küzdelmeit és viszontagságos életét közvetlen közletről látván, felébredt benne az érdeklődés a politika iránt. 1829. június 7-én Nagykárolyban elnyerte a fizetett aljegyzői hivatalát. Sikerült jogi apparátust kialakítania,

⁵ Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai. Gondolat kiadó, Budapest, 2009.

⁶ Vahot Imre (1820-1879) irodalomszervező 1844-től a *Pesti Divatlap* szerkesztője, ő szerződtette segédszerkesztőnek Petőfi Sándort, és kezdte irodalmi sztárként kezelni.

⁷ Varsányi János (1808-1878) a pesti Institutum Geometricumban 1834-ben szerzett mérnök diplomát, majd műtárgyraajzolóként, földmérőként és térképészként dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak és megyei hivataloknak. (Szentesi. 2002.)

⁸ Molnár. 1980. 12.

⁹ Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai, Gondolat kiadó, Budapest, 2009. 35.

¹⁰ Szabó G. 2009. 11. A könyveket az OSZK Kézirattárában a Fol. Hung. 1887/14. sz alatt található 1934/89. sorszámon vették állományba.

¹¹ Szabó G. 2009. 12-13.

több joggyakornokkal dolgozott együtt, és olyan neves személyek is látogatták, mint szemerei Szemere Pál és báró hadadi Wesselényi Miklós.

„Mikor Kölcsey Ferenc Károlyban megjelent a megyegyűlésen, egy fejjel kimagaslott a többiek közül. S ahogy állt ott, ahogyan szónokolt, tógaszzerű köpenyegét félvállra vetve, mintha valódi római elevenedett volna meg a hallgatók szemei előtt.” - idézte fel nagyszülei elbeszéléseit Kölcsey Anna 1938-ban.¹²

1832-ben Szatmár megye főjegyzőjének választották. 1832-1836-os pozsonyi országgyűlésen a megye követeként a liberális ellenzék táborát erősítette az alsótáblán. Országgyűlési naplót írt, a magyar nyelv hivatalossá tételéért és a jobbágyfelszabadításért harcolt. 1834. december 9-én betegsége miatt kénytelen volt leköszönni követi tisztségéről. Szatmár vármegyében a maradiak szava érvényesült és ez szemben állt Kölcsey nézeteivel. Visszavonult Csekébe, ahol gazdag és sokrétű életművének nagy részét alkotta. 1823. január 22-én itt készült el a *Hymnus, a magyar nép zivataros századaiból*, amelyet 1844-ben *Erkel Ferenc* zenésített meg, s lett nemzeti himnuszunk. Itt született *A szatmári adózó nép állapotáról* (1829) című szociológiai tanulmánya, a *Zrínyi dala* (1830), a *Huszt* (1831). 1834-ben élete összegzéseként, tanító szándékkal írta unokaöccsének a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* (1834), mely egyfajta szellemi végrendelete, ezen kívül még rengeteg verse, tanulmánya, beszéde és naplójegyzete született a csekei nép és vidék ihletésére.

Kölcsey Ferenc halála

Kölcsey Ferenc 1938. augusztus 8-án váratlanul bekövetkezett halálának oka a mai napig vitatott. Logikusnak tűnik, hogy a költő természetes halállal hunyt el egy meghülés következtében, de a visszaemlékezések erős hasgörcsökről is beszámolnak. A családi elbeszélések és a szájhagyomány mérgezést emlegetnek. Az alábbiakban a fennmaradt források alapján megkísérlem a Kölcsey Ferenc halálának körülményeire vonatkozó ismereteket összefoglalni.

Ferenc sűrűn megfordult unokatestvére, Kölcsey Gábor szatmárcsekei portáján, ami mindig örömet okozott Gábor kislányának, a kis Antóniának. Tóni 17 évesen élte végig a számára oly kedves Ferenc bácsi halálának megrendítő eseményeit, melyről naplójában részletes feljegyzéseket készített: „*Alig szedhettem gondolataimat annyira rendbe, hogy leírhasam halálát s megelőző betegségét, bár nekem mindig édes a róla való emlékezés. Augusztus 15. azután való nap, midőn B. Wesselényi elment, kedves elhunyt bátyám Fejér Gyarmatra valamely repositionális per¹³ eligazítása végett utazott s az útban eső jövéd rája, megázott s Gyarmatra érkezvén, oly rosszul érezte magát, hogy kénytelen volt ágyba feküdni s igen nehezen végezheti elnöki hivatalát. Másnap hazaérkeztekor könnyebben volt, de szombaton ismét, s másnap igen nagy fő- és gyomor fájdalmakat éreze, előbb fázással, később hőséggel kísérve; azonban akkor még előadhatná, - s pedig tréfásan gyarmati repositióját, s nagy örömeinkre meglehetősen vidáman beszélgette velünk. Vasárnap ismét felkelt s gyengeségét kivéve jól érezte magát, olvasgatott is - ez vala utolsó olvasása! -*

¹² Szentimrei Jenő: Női nevek a költő életében. Brassói lapok, 1938.09.24. 4.

¹³ visszahelyeztetési per

nyájasan, sőt nevetve beszélt velünk. Hétfőn rosszabbul lett. s javasiánk neki orvost hozatni, de sose volt bizodalma az orvosi tudományban. Szerdán oly rosszul érzé magát, hogy Tamássy doctort elhozatá, ki betegségét igen veszélyesnek tartá. Ez éjjeltől fogva többé nem volt magánál. Rokonit már nem ismerte. Pénteken Aug. 24. reggel 10 órakor kimúlt.¹⁴

Kölcsey Ferenc haláláról fontos részleteket tartalmaz Kölcsey Kálmán nevelőjének, Obernyik Károlynak a naplója. A leírást közvetlen, hiteles forrásnak vélhetjük, hiszen Obernyik végig jelen volt a költő utolsó napjainál, és gondoskodott a költőről. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a Kölcsey családban Obernyiket sokan nem kedvelték, Antónia nem volt hajlandó tudomást venni róla, naplójában nevét egyetlenegyszer sem írta le: „*Ma Pünkösöd ünnep első napján Ferencz bácsit látogatánk meg, kinél még egy más valaki is volt jelen.*“¹⁵ Mindenesetre Obernyik leírása egészen pontosan tárja elénk Kölcsey utolsó napjait. „*Augusztus 22. Kölcsey e napokban szüntelen nagy beteg volt. Ő nyugtalan és türelmetlen beteg... 23-án eljövén Tamássy minden lehető operatiót véghez vitt. Kölcseyre nádályokat ragasztott, hólyaghúzótt tett gyomrára, nyakára, tormát lábára. Ez nap délig jobban is volt; de délután ismét, még pedig nagyon rosszul lett. Estvefelé már eszmélet nélkül is beszélt; kétszer emeltem őt ágyában fel; mivel maga erejétől felülni képes nem vala. Minél közelebb jött az éj, annál terhesebb lett a nyavalya. Sötét vészterhes felhők boríták el a látkört mindenfelé, s mintha a természet is bosszankodnék, vagy gyászolna, vagy mintha minden csapását ki akarná önteni, omlott a zápor, s a dörgés és villám egymást érte. Az orvos vacsora után Kölcsey János úrhoz küldött; mivel úgymond a beteg állapotát semmikép sem szereti. Elmentem a villámok fényinél. Egész éjjel virasztottunk, s én hajnalban dőltem kissé ágyamba. A beteg egész éjjel nyugtalan vala, hánykódott s nem eszmélt, de félrebeszélve szüntelen azt mondogatá: hogy bocsássák őt, s néha káromkodásra is fakadt. 24-én reggel ismét jókor felkelék. Már ekkor csendesebb lett. Tíz óra tájban elkezdett haldoklani, s csendesen kimúlt.*“¹⁶

A fenti sorok igen értékesek, hiszen elmondják, hogy Kölcsey már augusztus 15-én Gyarmatra utazása előtti napon gyomor fájdalokra panaszkodott. Valószínűtlen tehát, hogy az eső miatti megfázás, tüdőgyulladás okozta volna halált. Ezek a hasi görcsök és hideglelések hullámokban törtek rá, az első napokban még megpróbálta ellátni elnöki feladatait, Gyarmatra is bekocsizott, de ott már le kellett feküdnie, s aznap éjjel nem tért haza. Az ezt követő napokat „*evés nélkül töltötte, 's átaljában minden ételtől undorodott.*“¹⁷ A negyedik napon a költőnek volt ereje ahhoz, hogy a család részére tréfás előadást tartson. Augusztus 20-án magas láza lett, de még magánál volt. Csak a hatodik napon hívták Szatmárról Tamássy doktort, aki népi gyógymódokkal igyekezett enyhíteni fájdalmaikat, s lázát. „*23-án reggel jobban érezte magát, ámde alkonyatkor hirtelen rosszabbul lett, folyamatosan félre beszélt, 's miután az éjjelt szakadatlan nyugtalanságok 's kínok között húzá ki.*“ A kilencedik napon, augusztus 24-én reggel 10 órakor kimúlt.¹⁸

¹⁴ Kölcsey Antónia: Kölcsey Antónia naplója. Budapest, Magvető Kiadó. 1982. 148.

¹⁵ Kölcsey A. 1982. 9.

¹⁶ Kölcsey A. 1982. 192.

¹⁷ Obernyik Károly levele Szemere Pálnak, Cseke, 1838. Szept. 22. In: Solt Andor: Kölcsey halála és hagyatéka. Irodalomtörténeti Közlemények 1938. 48. évf. 4. füzet 377.

¹⁸ Obernyik Károly levele Szemere Pálnak, Cseke, 1838. Szept. 22. Solt. 1938. 378.

A költő fokozatosan erősödő, görcsös hasi fájdalmai, az étvágytalanság és az egyre hevülő lázai a vakbélgyulladás tüneteit mutatják.

Antónia augusztus 26-án báró Wesselényi Miklóst levélben értesítette Ferenc haláláról: „*Méltóságos Báró Úr! Alig tudom gondolatimat annyira rendbe szedni, hogy Nagyságodnak a mi, az emberiség és haza veszteségét tudtára adhassam; de kötelességemnek én tartom ezt tenni Nagysádnak, és így kénytelen vagyok kimondani; Kölcsey Ferenc bátyám nincs.*“¹⁹

Kölcsey Antónia naplójában a temetés körülményeiről is találunk feljegyzéseket: „*Másnap reggel midőn a' gyászos házhoz menénk, több vígasztaló vendégeket találánk ott. A' víg szeszélyű Luby Ágnes* mindenkép igyekezék engem' felvidíteni, de hogy tudhaték én víg lenni, midőn mindég hallám azon kopogásokat, melyeket kedves bátyám koporsója' csinálásánál okoztak. Dél után mintegy 4 óraker volt a' temetés, rémitő gondolat, szeretteinktől örökre elválasztatni, 's e' rémitő percz jelen vala. Az egyszerű temetés egész folyamatját tisztán nem tudom. Engem nem engedének bátyám sirházához. A' templomba nem volt már erőm mehetni, 's haza kísértek.*“²⁰

Obernyik szeptember 3-án újabb bejegyzést tett a költő haláláról: „*Most ismét írok néhány sort a múlt napokról, melyek leginkább mély fájdalomban suhantak el. Fájdalomban az elhunytért. 25-kén volt a nap, melyen honunk nagy dalnokát letettük az örök nyugalom helyére. Én is vittem az ő hűlt tetemeit. Gyászbán kelt és nyugodott felettünk a nap. Ágnes²¹ e napokban nálunk mulatott, s némi kárpótlást adott szegény szívemnek a veszteségért bájos társasága, ha rám nézve ugyan valami csak részben is pótolhatná a veszteséget. Kölcsey emlékezetének tisztán, de vérző fájdalomban kell előttem állani.*“²²

1963-ban a százesztendő Kölcsey Anna arról beszélt, hogy a költő nem természetes halállal halt meg. Obernyik szerint a bécsi kamarilla²³ megbízásából ismeretlen méreggel pusztították el. Ugyanakkor Kölcsey Gáborné, Nagy Krisztina, - akivel Ferenc jó kapcsolatot ápolt - határozottan állította, hogy „*Obernyik állott a kamarilla zsoldjában, és Ferenc hirtelen halálát Obernyik okozta, hogy ne fejezhesse be a Wesselényi Miklós perében vállalt védelmet.*“²⁴

Kölcseyt a halálát követő másnap, augusztus 25-én d.u. 2 óraker temették, minden pompa nélkül. A harang felzúgására egybesereglett a szomorú csekei nép, és a csónakos fejfás temetőben helyére kísérte a koporsót. Hazai s külföldi Tudósításokból tudjuk, hogy a koporsó egyik oldalára: „*Kölcsey Ferencz hamvai*“, a másikra: „*El ne felejtsetek*“ volt írva.²⁵

Antónia naplója meglepő bejegyzéseket tartalmaz Kölcsey Ádám özvegyéről, Szuhányi Pepiről, aki Ferenc háztartását vezette. Augusztusban Pepi térdelve zokogott fia nevelőjével, Obernyik Károllyal, a költő halotti ágyánál, majd nemsokára Obernyikkal és

¹⁹ Kölcsey A. 1982. 148.

²⁰ Kölcsey A. 1982. 23-24.

²¹ Luby Ágnes

²² Obernyik Károly naplója. In: Kölcsey Antónia naplója. Budapest, Magvető Kiadó. 1982. 192.

²³ A bécsi császári udvar titkos tanácsa.

²⁴ Megszólal a családi szájhagyomány élő leszármazottak ajkain. In: Brassói Lapok, 1938. 9. 4.

²⁵ Hazai s külföldi Tudósításokból. 1838. szept. 5.

Kálmán fiával együtt Budapestre költöztek. Ott éltek hármásban, mígnem Kölcsey Kálmán, a közvetlen örökös honvédhadnagyként elesett Komáromnál 1849-ben.²⁶ Obernyik 1851-től a kecskeméti református kollégium tanára volt. Szuhányi Jozefina 1854. június 22-én bekövetkezett halála után vagyonát, s egyben Kölcsey örökségét, Obernyikre hagyta.

Ugyanebben évben haldoklott Szatmárcsekén Kölcsey Ádámné egyik belső cselédje. Könyörgött, hívják hozzá Álmosdról Kölcsey Klárát, mert rá kell bízni titkát. Miskolczy Lajosné Kölcsey Klára megérkezett, s a haldokló megsúgta neki, hogy asszonya, Kölcsey Ádámné halála előtt arra kérte, tegye feje alá a koporsóba a szekreter bal felső fiókjában őrzött iratsomót. Komolyan vették a közlést, és 1854-ben exhumálták Kölcseynét, s a feje alatt, a honvédhadnagy, Kálmán arcképével takarva megtalálták Kölcsey Ferenc végrendeletét. Így az öröklésben soros Miskolczyné Kölcsey Klára jutott a testált javakhoz, miután 1862-ben megnyerte a pert.²⁷ Obernyik sem élt sokáig, mert a következő évben, 40 éves korában a pestis áldozata lett.²⁸ A végrendelet megkerült, de a kihantolást végző munkásoknak gondjuk lehetett minden más érték eltulajdonítására, mert az 1938-as exhumálás során nem találtak egy mentegombot, egy rézpitykét sem. A ruhákból, meg a koporsókból nem maradt egyéb hamuszerű szürke pornál.²⁹

Kölcsey Ferenc végrendelete ezután százharmincnyolc évig lappangott, és számos titokkal tarkított helyzetet vészelt át. 1944 nyarán, előre látva a második világháború kimenetelét, családi konferenciára gyűlt össze Álmosdon az egész országra ki terjed népes família. Jegyzőkönyvet fogalmaztak, amely szerint — tekintettel a számukra válságos időre — letétbe helyezik az Országos Széchényi Könyvtárba a Himnusz kéziratát, Kölcsey Ferenc önkezű végrendeletét, és más, a költő által fogalmazott, nemzeti értéknek számító relikviákat. Elérkezvén 1945, a Himnusz kéziratát átengedték a köznek, de a vagyoni érdekekre vonatkozó aktákat még 1949 előtt visszavették.

Masits László, a debreceni Déri Múzeum tudományos munkatársa 1972 telén a bihari Bakonszegen kereste fel a volt csekei földbirtokos özvegyét, Miskolczy Józsefnét, született *Horváth Piroskát*. Az öreg parasztházban őrzött, több mint ezer iratot tartalmazó pántos ládát kinyitották, s köztük megtalálták Kölcsey végrendeletét, melynek létéről az özvegyen kívül senki nem tudott. Akik tudhattak volna, mind meghaltak. Masits közbenjárására az özvegy átadta a relikviát a ládában őrzött többi okmánnyal együtt 6500 forint ellenében a Déri Múzeumnak. A vételárhoz ötezer forinttal járult hozzá a Hortobágyi Intéző Bizottság, az Országos Nyugdíjintézet pedig havi járandóságot fizet az özvegynek.³⁰

Nem sokkal később a csekei kúriát Kende Lajos vásárolta meg, akinek édesanyja, Kende Pálné Szuhányi Erzsébet a testvére volt Szuhányi Josephinének.³¹ Kölcsey Ferenc lakóházát 1889-ben a Kende család lebontatta, és Kende Elemér 1890 körül Kölcsey Ferenc

²⁶ Szentimrei Jenő: Antónia. In: Brassói lapok. 1938. 12. 11.

²⁷ Gerencsér Miklós: Kölcsey végakarata. Népszabadság, 1981. febr. 8. 13.

²⁸ Katona Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája 2. Ajaktól Zsurkig. (Jósa András Múzeum Kiadványai 41. Nyíregyháza, 1996) 203.

²⁹Szentimrei Jenő: A csekei temetőben másodszer bontják meg a költő sírját. Brassói Lapok, 1938.09.25. 11.

³⁰ Gerencsér, 1981. 13.

³¹ Molnár 1980. 456.

hajdani telkén az utcától beljebb új kúriát építtetett. A birtok 1944 őszéig a Kende család tulajdonában volt, utolsó lakója Kende Lajos unokája, Pellegrini Albertné Kende Dzselsma.

1958-ban helyezték a kúria elé Kölcsey Ferenc mellszobrát, valamint ezzel egyidőben az épületben megnyílt a Kölcsey - emlékkiállítás. Az épület azonban nagyon megrozogott, ezért 1960-ban lebontották. Helyére építették a mostani Művelődési Házat, melyet 1965-ben avattak fel, s benne külön szobában helyezték el a Kölcseyre vonatkozó emléktárgyakat.

A Kölcsey Ferenc síremlékei a Szatmárcsekei Református Csónakfejfás Temetőben

Amikor 1838 augusztusában Kölcsey Ferenc néhány nap leforgása alatt váratlanul meghalt, egyértelmű volt, hogy a testvére, Ádám számára épített sírboltban helyezték örök nyugalomra. Kilenc évvel Kölcsey Ferenc halálát követően Petőfi Sándor is erre a vidékre vetődött. Kerényi Frigyesnek írt levelében megemlíti, hogy felkereste a költő sírját: *„Badalóval csaknem szemközt fekszik innen a Tiszán Cseke, és a csekei temetőben Kölcsey Ferenc. Tavaly ősszel egypár hétig laktam itt, s meg-meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, még csak fejfá sincs, melyre neve volna föl írva: de nincs is rá szükség, mert az odalépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van ott eltemetve.”*³²

Elképzelhetetlennek tartom, hogy a költőnek halálakor ne állítottak volna legalább egy fejfát emlékül. Minden bizonyára Kölcsey Vince és Ádám fejfája is ott állt. Kölcsey halála után örökösei, Szuhányi Josephine és Kölcsey Kálmán. Ismervén a csónakos fejfák sorsát - miszerint néhány nyári hónap alatt könnyen benövi a vad növényzet és a téli hónapok havazásai annyira megáztatják a talapzatot, hogy az gyorsan korhadásnak indul, s kidől - előfordulhatott, hogy amikor Petőfi Szatmárcsekén járt Kölcsey földön heverő fejfáját elvadult növényzet elfedte. Több forrás említi, hogy politikai nézetei miatt Kölcsey sokak szemében szálka volt, és a sírját rejtegetni kellett.

Midőn Kölcsey meghalt, 24 vasvértbe öltözött osztrák érkezett a faluba, s fölhányták a sírját. Iratokat kerestek a koporsójában, hogy bizonyítani tudják a felségsértés, hazaárulás vádját. Kovács Elek nevét emlegették, aki kiásta a költő koporsóját, s mindent látott. Volt is a koporsóban egy kis láda irat. A vasas katonák kiszedték, a mezőn szárítgatták, s nagyítókkal olvasták a sorokat.³³ A Kende család adott nekik szállást, a falu kiközösítette őket ezért.³⁴

Halálakor Kölcsey Ferenc országos köztiszteletben állt, mégis 18 évet kellett várni rá, hogy méltó síremléket állítsanak számára. 1854-ben özv. Kölcsey Ádámné, Szuhányi Josephine elhunytakor Kende Lajos és felesége, Szuhányi Laura készíttetett Gerenday Antal tervei nyomán, egy félbetört, szürke márvány oszlopot, melynek felavatására csak 1856-ban kerülhetett sor. Ez a síremlék egészen 1938-ig állt a református temetőben, ekkor áthelyezték a Kölcsey Művelődési Ház előkertjébe.

³² Petőfi Sándor: Úti levelek (14. levél) 1847.

³³ Mátyás Ferenc: A 140 éves Himnusz bölcsőjénél, Alföld. 1964. 365-371.

³⁴ Vincze Péter: Szobor Szatmárcsekén. In: Magyar Hírlap. 1973. 152.

*“A repkény övezte tört oszlopot jelző mű hamuszínű márványból 1854-ben készült Pesten, Gerenday Antal dicséretesen ismert műtermében, s a nagy férfiú sírja felett a csekei sírkertben 1856. máj. 18-án lepleztetett le, a résztvevők roppant tömegének jelenlétében, megható, komoly ünnepélyességgel. Azóta minden év májusában megújult ez emlékünnap, melyre az ország távolabb részeiből is, de különösen a nagy fiára büszke Szatmármegye felsőbb és alsóbb osztályú lakossága nagy számmal gyülekezett össze, hogy a tavasz első virágaival hintse be sírját annak, kinél áldottabb, tisztább emléket e hazának egy fia sem hagyott hátra.”*³⁵

Kölcsey István, országgyűlési képviselő képzeletében született meg a terv, hogy Kölcsey Ferenc halálának 100. évfordulóján új, díszesebb síremléket állítsanak. Kölcsey István közölte elképzelését Korniss Gyulával, a képviselőház elnökével, aki egyik legnagyobb tisztelője volt Kölcsey írói és emberi értékeinek, ezért készségesen vállalta az Országos Emlékműbizottság megalakítását. Az ehhez szükséges összeget tehetősebb ismerőseiktől gyűjtötték össze.³⁶

A pályaművek közül Gerenday Albert budapesti síremlék építész tervét fogadták el kivitelre.³⁷ A jelenleg magasodó hat oszlopos síremléket, a Gerenday sírkögyárban készítették, melynek eredeti terveit Budapest Főváros Levéltárában őrzik. A klasszicista stílusú, hatszög alaprajzú, fehér márványsíremlék sarkain sima törzsű, növénydíszes fejezetű oszlopok állnak. Ezek párkányt hordanak, mely az egyik oldalon elmarad, s az így kialakuló bejáratot az oszlopok tetején két karcsú váza hangsúlyozza. Az oszlopcsarnok közepén álló márványdobogón egy görög hangszer, a líra jelenik meg, mely Kölcsey költészetére utal. A háromszög alakú talapzaton két fülű amfora magasodik, ráterítve egy tóga szimbolikusan sugallja, hogy Kölcsey művei kiállták az idők próbáját, s méltán említhető együtt az antik írókkal. Az antikizáló motívumok között feltűnik még a család címere, a kerek pajzsot a saját farkába harapó sárkány öleli körbe, ami a Sárkányos Lovagrendet jelképezi. Hármashalomra páncélozott jobb kar könyököl, s három szál fehér liliomot markol. A kar mögötti háttérben székely szimbólumok, a csillag és a hold tűnik fel. Az egészet korona díszíti.

Kölcsey Ferenc exhumálása

Az Országos Kölcsey Egyesület a megye alispánján, Streicher Andoron keresztül 1938-ban arra kérte fel szamostatárfalvai segédlelkészt, ifj. Csiszár Árpádot, hogy mint archeológus szakértő vegyen részt Kölcsey Ferenc exhumálásában.³⁸ A kihantolást a Szatmár megyei Kölcsey Egyesület hivatalos képviselőjének, Dr. Antalffy Zsíros Aladár kir. közjegyző vezetésével végezték az egész falu hazafias népének részvétele mellett.³⁹

³⁵ Farbaký: Kölcsey Ferenc síremléke Csekén. In: Vasárnapi Újság 1863. 10. évf. 19. sz. 168.

³⁶ Szentimrei Jenő: A csekei temetőben másodszor bontják meg a költő sírját. In: Brassói Lapok. 1938. szept. 25. 12.

³⁷ Szentimrei. 1938. 12.

³⁸ Varga János: Kölcsey 1938-as exhumálás a Csiszár Árpád szerepe az újratemetésben és a Hármashatár folyóiratban. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 50. Nyíregyháza, 2008. 514.

³⁹ Varga, 2008. 517.

Csiszár az 1938. augusztus 8-án tartott eseményről kisalakú füzetébe feljegyzéseket készített, melyből sok fontos adatot megtudhatunk. A 2,5 méter széles, 2 méter hosszú, 1,5 méter magas, kelet-nyugati tájolású téglából épített sírboltban Kölcsey Ferenc, Ádám és özvegye, Szuhányi Josephine csontjaira leltek. A magas talajvíz és a rendszeres árvíz miatt a koporsók elkorhadtak, a maradványok nagy része rendetlenül, földdel keveredve hevert.⁴⁰ A tiszti főorvos, Ascher Kálmán megállapította, hogy melyik koponya, melyik csontvázhoz tartozik. A költő koponyája a hiányzó jobb szem helyéről volt megállapítható mivel a költő szemét gyermekkorában veszítette el, a jobb szemgödör szűkebb maradt, mint a bal.⁴¹

Az áthantolás folyamán a csontokat rendbe tették, és három diófakoporsóba helyezték. Ezután Szalay Pál csekei református lelkész által vezetett temetési szertartás következett. A jelentős esemény rögzítéséből, kimarad a régi sírhely konkrét helyének és állapotának ismertetése. Egy 1938-as Brassói Lapokban megjelent interjúorozatnak köszönhetően, és az utolsó élő szemtanú, Szilágyiné Ombódi Katalin elmondása alapján a jelenlegi síremlék jobb oldalán mélyedt az egykori kriptájt. Az újonnan épített sírhelyen három betonpadozattal ellátott fülke került kialakításra. Kölcsey Ferenc koporsója a legnagyobb, legalsó fülkébe került és egy légmentesen lezárt üvegbe az exhumálás körülményeit tartalmazó kutyaőr emlékiratot tettek.⁴² Az ezt követő hetekben felállították a sírt díszítő klasszicista stílusú emlékművet, melyet a szatmárcsekei Kölcsey-ünnepségen adtak át 1938. szeptember 8-án.

Az Országos Műemléki Felügyelőség az 1978-as temető rekonstrukció során külön figyelmet szentelt a Kölcsey-sírra, illetve annak közvetlen környezetére. Munkájukat kezdetben megnehezítette, hogy a műemlék tulajdonjoga nem volt egyértelmű. Miután ezt sikerült tisztázni a rozsdás vaskerítést elbontották, és miként azt az 1979. szeptemberében kelt Kertészeti szakvéleményben olvashatjuk a terep és kertrendezéssel kapcsolatos tennivalók következtek. A szakemberek igyekeztek olyan megoldást találni, amivel megőrizhették a hely karakterét, a klasszicizmus szellemében.⁴³

A Kölcsey család sírjai a csekei református temetőben

Kölcsey Ferenc Csekében töltött évei idején (1815-1838) négy Kölcsey család lakott a községben, a falu temetőjében pedig három lekerített Kölcsey-sírkert létezett. A rokonok, akik egymással életükben annyit veszekedtek, még halálukban sem kíváncsoztak közös telekre. Kölcsey Ferenc Csekén élő három unokatestvére egymással sógorok is voltak, hiszen a három fivér a három lázári Nagy nővért vette feleségül.

A Kölcsey Ferenc tiszteletére emelt monumentális alkotáson kívül 17 Kölcsey családhoz tartozó síremlék maradt fent a temetőben napjainkig. A temetőt átszelő gyalogút bal oldalán egykoron alacsony, fekete, négyszögű kerítés határolta. Idetartozik a 2. sor 15. fejfája alatt fekvő Kölcsey Gáborné, bori Horváth Margit nyughelye. Ő az édesanyja

⁴⁰ Varga, 2008. 511.

⁴¹ Szentimrei. 1938. 12.

⁴² Varga. 2008. 514.o.

⁴³ A Fortepan fotógyűjteményében található 1950-60-as évekbeli képeslapon még drótkerítéssel körbekerítve látható a síremlék.

Kölcsey István, egykori Szatmár vármegyei főispánnak. Mellé hantolták el lányát kölcsei Kölcsey Emíliát. (1919. november 14. – 1969. augusztus 24.)

Teljes épségében fennmaradt a fiatalon elhunyt testvérpár, Kölcsey Endre (1890-1914) és Kölcsey Gábor (1892 – 1912) tarpai, vörös dácitból rusztikusan kifaragott közös sírköve. Nem messze tőlük őrzik hamvait az 1974-ben, 81 éves korában, Bonnban elhunyt Kölcsey Istvánnak. Kölcsey István, mint képviselő 1936 márciusában tartotta meg szűzbeszédjét az országgyűlés előtt. Visszafogott hangon, mély meghatottsággal ígérte meg vállalni fogja képviselő kötelességeit, majd az alábbiakat mondta: *„Ezeréves földbirtokos múlttal rendelkező családom tradíciója arra kötelez, hogy a földbirtokososztály érdekeit védjem. Emellett azonban nem feledkezem meg a magyar népről sem és arra törekszem, hogy a két társadalmi osztály érdekeit összeegyeztessem. Ha a hitbizományi és telepítési javaslatot tisztességesen, politikamentesen hajtják végre, akkor ez a két törvényalkotás azt fogja eredményezni, hogy a társadalmi osztályok kibékülnek; közel hozza egymáshoz a kisbirtokost és nagybirtokost, a magyart és magyart. Ezek a javaslatok meg akarják védeni a falu népét!”*⁴⁴

Szomszédságában Kölcsey Katalin, a Kölcsey név utolsó viselőjének csónakos fejfája magasodik. Férjezett Studinka Elemérné 1923 és 1980 között élt. Hitvese 1912-ben született, s 1999-ben hunyt el.

Egy jelentős darab letört Kölcsey Gábor és neje, lázári Nagy Krisztina sírkövéből. Az ő gyermekük, a naplóíró Kölcsey Antónia (1812-1876), akit Apán helyeztek végső nyugalomra. Csekében fekszik viszont öccse, Gusztáv (1824-1888) és felesége, Pogány Borbála, kiknek sírja erősen megrongálódott az idők során. Ezután egy olyan fejfa található, amit az 1970-es évek végén zajlott restaurálás során kettévágtak, és a lábukat újra cserélték. Feliratát csak részben pótolták: „Itt nyugszik, kölcsei Kölcsey Gábor 1851-1924”. A sort végül Gusztáv leánya, az ifjan elhunyt Kölcsey Ilona egyszerű beton sírköve zárja.

A túlsó soron id. Kölcsey Mihály (1788 – 1863) várja a feltámadást. Mint ismeretes, ő volt az a főszolgabíró, aki fellázította a parasztokat is ellene s 200 holdnyi tavaszi vetését, legelőjét tönkre gázoltatta, elpusztította. Az ellenséges Kovács Mózes református pap barátja, aki minduntalan borsot tört a szellemi izgalomban élő Ferenc ellen. *„Neved napját rokonaim jelenlétében ünnepeltem. Csak Kölcsey Mihály és a tiszteletes nem voltak jelen, mert a kettő közül az első kirabolt, a másik pedig a rabló közül törleszkedik”*⁴⁵ – írja legjobb barátjához, Szemeréhez 1837-ben.⁴⁶

Mihály mellette kapott helyet felesége, az 1863-ban jobb létre szenderült lázári Nagy Anna. Hét gyermekük látott napvilágot: kölcsei Kölcsey Amália, Emília, Júlia, Karolin, Antal, Mihály, Emília 2. Itt fekszik Ifj. Kölcsey Mihály, aki csak négyéves fiúcska volt Ferenc halála idején, és 1866-ig élt. Fiának, kölcsei Kölcsey Istvánnak félbetört oszlopot formázó emlékművet szülei állíttatták. A 27 éves ifjú 1891. május 26-án Istvándiban vadászfegyverével lőtte agyon magát. Azt gondolták öngyilkosság volt, de lehet, hogy baleset, hiszen jólétben, boldogságban élt.

⁴⁴ Kölcsey István szűzbeszéde: Pesti Napló, 1936. március 21. 2.

⁴⁵ Kölcsey Ferenc levele Szemere Pálhoz 1837.

⁴⁶ Mátyás Ferenc: A 140 éves Himnusz bölcsőjénél. Alföld. Irodalmi és művészeti folyóirat 15. 1964 / 4. szám

A másik, egykoron falécekkel lekerített Kölcsey sírkert a Kölcsey Ferenc monumentális síremlékétől jobbra esett. Napjainkra már csak két sírjel maradt fent: az 1938-ban eltemetett Kölcsey György tűzér őrnagy, alig egy hónappal, Ferenc újra temetése előtt hunyt el. Egy nap híján pontosan száz évvel később született, mint Kölcsey Ferenc (1890. augusztus 7.) - és haláluk napja is majdnem megegyezik. Annyit élt pontosan, mint Kölcsey Ferenc, negyvennyolc esztendő. Micsoda játéka ez a sorsnak?! A hagyományos csónakfejféja mellé beton sírkövet is állított neje, rajta „GYURKÁM“ felirat olvasható.

Az út mentén Kölcsey Ignác nyughelye található, aki 1882. január 24-én hunyt el 59 évesen, párosan Egry Sofiával 34 évet élt. Kölcsey Ignác jogvégzett ember volt, éppen mint a költő, s a politikai életben jelentős szerepet töltött be. Fennmaradt róla, hogy az 1848-1849-es szabadságharcban nemzetőr kapitány volt. Tovább vitte Kölcsey Ferenc szabadság- s hazaszeretet-eszményét, nem kétséges ugyanis, hogy Kölcsey Ignác közeli kapcsolatban állott a költővel. Később Ignác háza, a csekei kúria megnyílt a szellemi épülésre vágyó nemesek előtt, az akkori sivár falusi életben egy szigetféle volt ez a Kölcsey-porta, ahol a magyar hazafiság élt, táplálkozott és a művelődés egy kis lámpása világított.⁴⁷

A források szerint ezen a területen volt Kölcsey Katalin és apja, Kölcsey János és felesége, lázári Nagy Eszter fejféja is, de ezek napjainkra elpusztultak. Kölcsey Katinka 1910-ben halt meg, a nép pipás Katinak nevezte, mert erős dohányos volt. Elvált asszonyként, nyolcvanadik évéig élt Csekében.

A harmadik sírkertből, ahol eredetileg Kölcsey Ferenc, Ádám és Ádámné feküdt napjainkra már semmi nem maradt, de minden valószínűség szerint az új síremlék jobb oldalán lehetett. A téglaboltozatú kriptát és a félbetört oszlopot mintázó síremléket körbe kerítő kovácsoltvas kerítést és az ehhez tartozó betonlábazatot az exhumálás idején elbontották, a régi sírkamrát feltételezhetően feltöltötték földdel és a tetejét elegyengették. Szentimrei Jenő feljegyzéséből tudjuk, hogy mellette domaházai rokonai feküdtek, de ezekből a fejfákból egy sem maradt meg.⁴⁸

Felhasznált irodalom

1. Petőfi Sándor: Úti levelek (14. levél) 1847.
2. Szentimrei Jenő: Tizenhat Kölcsey pihen megbékélten a csekei temető sírdombjai alatt, Brassói Lapok, 1938. szept. 26. 6.
3. Szentimrei Jenő: A csekei temetőben másodszor bontják meg a költő sírját. In: Brassói Lapok. 1938. szept. 25. 11-12.
4. Szentimrei Jenő: Női nevek a költő életében. Brassói lapok, 1938.09.24. 4.
5. Solt Andor: Kölcsey halála és hagyatéka. Irodalomtörténeti Közlemények, 1938. 48. évf. 4. füzet 375–393.
6. Farbak: Kölcsey Ferencz síremléke Csekén. In: Vasárnapi Újság 1863. 10. évf. 19. sz. 168.

⁴⁷ Szentimrei. 1938. 11.

⁴⁸ Szentimrei. 1938. 12.

7. Mátyás Ferenc: A 140 éves Himnusz bölcsőjénél. Alföld. Irodalmi és művészeti folyóirat 15. 1964 / 4. szám 347-353.
8. Vincze Péter: Szobor Szatmárcsekén. In: Magyar Hírlap. 1973. 152.
9. Kölcsey Antónia: Kölcsey Antónia naplója. Budapest, Magvető Kiadó. 1982.
10. Molnár József: Kölcsey Ferenc udvarháza Csekében. Szabolcs-Szatmári Szemle 1980/4. 81-90.
11. Szatmárcseke. Száz magyar falu. Szerk.: Németh Péter. 2002.
12. Szentesi Edit: Egy másik gyűjtemény. Varsányi János rajzai Fejérváry Gábor elefántcsont faragványairól. In: Mikó Árpád szerk.: Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1)
13. Varga János: Kölcsey 1938-as exhumálás a Csiszár Árpád szerepe az újratemetésben és a Hármashatár folyóiratban. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 50. Nyíregyháza, 2008. 514.
14. Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai, Gondolat kiadó, Budapest, 2009.